

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 4. СЕПТЕМБРА 1894.

НЕСНИШТВО

ИМАО САМ...

Имао сам мому вита стаса
Сјајна ока, руменог лица,
Имао сам фрулу мека гласа
И чашицу мирисних искрица.

Ал' ми злато оте крвник млади,
За њом ми је туга неизмерна,
Фрулицу ми поценаше јади —
Остаде ми још чашица верна.

Још ми чаша само оста сада,
Ал' како је горко вино њено!
Кад год пијем, ја плачем од јада,
Спомињући благо изгубљено.

Ленскиј

Љубави слатка, птичице безбрижна,
Што си тако брзо раздвојила крила
И минула тихо међу успомене,
Оставила гнездо, што си некад свила

У грудима мојим? Одзвонише песме,
Твоја медна песма ту се не разлеже
Да ме надом крепи за ведрије дане —
Самоћа ме троши а сумња ме стече.

Остах као борић у шумици голој,
Што га север ломи, повија и тресе
Гранчице му крши, док пусто гнезданце,
Где је некад славуј пево, не разнесе.

Ленскиј

БЕЛО ЦВЕЋЕ

И
а клупи поред стазе, што води од ма-
настира прњавору, седео је лепа летњег
дана стар калуђер.

Читава појава калуђерова, са угнутим му

плећима, седом брадом и са оном ћелом на
темену, приказиваше човека, који нема Бог зна
шта још да очекује од живота.

Стари калуђер је седео на клупи доста по-
гурено, и ако су његове живе плаве очи још

иначе је био или у цркви, или је читао свето писмо и житија, а читајући та света дела, поузвано осећаше Бога у себи, а за тим потпун мир, спокојство и срећу овога живота.

На њега никад нису налетали часи искушења. Он није знао шта је то; он је живео за Бога и његов дом.

Неки пак калуђер, који је био намесник у истом манастиру, где је отац Иринеј био испушеник и ђакон — сада је игуман у манастиру једном чак на крају Фрушке — тај калуђер је говорио, како је отац Иринеј у младости љубио врло лепу девојку из прњавора. Но отац Иринеј се смео заклети са три прста на еванђељу, да му је прошлост чиста и непорочна. На ипак није био уверен, да му је сав досадањи живот био непорочан. Можда је у незнању што згрешио, па је с тога имао своје кандило у женској препрати пред светом Параскевом. То је кандило редовно палио на дан, којег му је умрла мати. Ње се најрадије сећао.

II

Већ се спустио сутон по долини манастирској и шумарцима око манастира, а отац Иринеј је још мирно седео на својој клупи. Из отворених игуманових прозора допираше до њега разговор и женски кикот, а по некад и дубоки глас оца игумана. Но то све као да се ништа не тицаше оца Иринеја. Он је, као обично сваки дан, седео, док се звезде не појавише, и тек се тада свечано диже и упути у своју ћелију.

Мало зловољан уђе у њу, јер је знао, да ће се доцније вечерати него обично.

Тек после осам сахата поче онај несташни ђак звонити на вечеру.

На глас звона, поред све своје досадање хладнокрвности, обуче отац Иринеј своју свечану хаљину и опаше се црвеним појасом. Још кад је ушао у своју ћелију, тако му је дошло да треба ту почаст да учини сестри и сестричини игумановој.

Кад је отац Иринеј ушао у трапезарију, гошће су већ биле унутри. Сестра игуманова била је обична дебела госпа, отуд из Мађарске, са доста усиљеним држањем. Она је — Иринеју се бар тако учинило — на све тако гледала, као да све презире. Кћи јој је била много лепша појава. Једва ако јој је било шеснаест година. Покрети њезини, немирни јој погледи и пуначко тело, са чијег је сваког де-

лића избијала бујност и још непотпуно развијена младост, издаваху у њој несташно, али до крајности нежно мамино дете, са чијег би лица и душе још требало одувати школску прашину, па да од ње постане права девојка.

Држала је маму за руку и неодважно се кретала по трапезарији.

Погледи и покрети обе женске, који су и нехотице одавали страхопоштовање у овој свечаној дворани са толико светих слика, јасно су казивали, да обе или никад нису биле у манастиру, или бар врло мало.

Оне су ишле по трапезарији и посматрале слике около по зидовима. Поред њих је ишао намесник, који је био, што се каже, светски човек.

Кад отац Иринеј ступи унутра, скоро запањен застаде у вратих, кад у трапезарији спази овако лепе и господствене женске. Он им приђе први, а то није чинио другим гостима. Обе женске хтедохе да га пољубе у руку, но он се не даде.

Прво их запита, како им се допада манастир.

Доцније дознаде од сестричине игуманове, да јој мати није била у манастиру још од младости, а она још никада.

— А како ти је име? — запита после калуђер мило девојче пред собом (он је сваком говорио: ти).

Она се на ово стидљиво насмеши.

— Зорана — рече.

— Зо-ра-на! — стаде калуђер срицати сваки слог за себе. — Да лепа имена! Ја га још нисам чуо. А колико ти је година?

Она се стаде детињасто смејати и хтеде поћи за матером, која је одмакла напред са намесником.

— Но, не бој се, ја те не ћу ником одати.

Девојче међу тим приспе до матере. Старац пође лагано за њом, па и сам стане посматрати слике. Ћутао је. Неки стид наишао и на њега.

Од свију ликова на зиду нарочито је падао у очи лик врло пуна лица и жива израза.

— Ко је то? — запитаће девојче оца Иринеја, када је овај стиже.

— Зар не знаш, дете? Митрополит Неадовић.

Зорана се сећала, да је о њему слушала нешто, али не смеде ништа даље питати о њему, јер је отац Иринеј тако чудновато из-

говорио ове речи, као да сав свет мора знати за митрополита Ненадовића.

Ма да је важила у заводу као несташно девојче, пред овим старцем у камилавци а и у овој галерији самих свештених слика тако је била мирна, да је другарице зацело не би познале.

На то уђе унутра игуман и јави да је вечера готова. Сам заузме место у прочељу, сестру посади с десна а сестричину до Иринеја с лева до прочеља.

Отац Иринеј и Зорана су мало јели. Он је био научио само на једно јело. Девојче се пак устручавало вадити, ваљда већ и због тога, што је јела разносио ђак.

— Вади ти само, јер ћеш остати гладна! — шапутао је отац Иринеј девојчету на ухо. Њему беше тако мило, што се за ово кратко време овако брзо опријатељио са овим девојчетом.

Кад се вечера свршила, сви калуђери са ђацима, па и млади ђакон, који је за време вечере најмање говорио а највише јео, отпрате госте до игуманове собе а отац Иринеј постаде шта више толико љубазан, да обе женске позове сутра у јутру на јутрење.

Чудна је веселост обузела срце старчево, кад је ушао у своју ћелију. Тако је некако заволео то девојче, као да му је рођено дете.

III

Сутрадан у јутру устао је отац Иринеј пре сунца, које се рађало пре четир.

И децу пробуди раније него обично.

»Данас је велико славословије!« — викао им је, будећи их. »На хвалите на четир! Катавасија благовештенска!«

Његов је глас тако благо звонио, да се и деца, кад се пробудила, осећала тако весело и торжествено, као да је какав свечан дан.

Кад је ушао у цркву, све иконе редом целива па запали своје кандило.

Данас је наредио да се мало доцније звони, да и гошће могу доћи. Није почињао јутрења, док и оне не уђоше.

Јутрење је отпочео свечано.

Њег в тихи, благи, а сада мало уздрхтали глас свечано се разлегао по празним и још доста мрачним просторијама, а у кубету горе одбијао се тихо и једва чујно, као зујање пчела.

Без напрезања, са дивном вољом вршио је старац своју свакидању дужност и у свечаним

овим тренутцима никуд није гледао, до ли горе у олтар.

У тој полутами, са епитрахиљом на грудима и са службабником у руци, био је потпуно срећан; сада осећаше Бога потпуно у себи; у светим речима, које се тако лако и свечано дизаху до кубета горе, и у свакој ствари ту у бојјем дому . . .

Са светим и младачким усхићењем појао је све а узвишено је читао еванђеље. И сам онај несташни ђак побожно се крстио и клањао.

Посл. јутрења није отац Иринеј хтео одмах да иде за женским.

Затекао их је после где се разговарају у ходнику са игуманом. Но ни сада им још не хтеде приступити. Само им се јавио. Још је био под утицајем побожности и узвишене радности.

IV

Истог дана после по дне уђу му обе женске у ћелију Он их сав радостан предусретне и понуди их да седну.

Женске се дивиле уредности у његовој соби и нису могли да је се нахвале. И заиста. Све беше у највећем реду, чисто посласано једно поред другог, као да му је женско лице собу намештало

Женске се не задржаше дуго у соби. Он их не хтеде саме пустити. Понуди им се да их отпрати до врта.

Сунце је већ било зашло за брег, који је бацио свој дебели сен и на кубе од цркве. У врту је владала пријатна хладовина.

Отац Иринеј их је водио по врту, који се пружао поред манастира, и све им је показивао.

— Јесте ли већ свршили школе? — запита девојче, које се било привило уз матер.

Она је сада била много слободнија него јуче.

— Јесам, — одговори одмах.

— А какву школу? Сада има и женских учитеља — говорио је старац, као да се плашио и самог предмета говору.

— Била је у кlostеру — умеша се мати.

— Јесу ли то немачке школе?

— Јесу — потврди девојче.

— Је ли истина, да и ти Немци уче, да нема Бога? — питао је калуђер, очекујући са страхом одговор — Ја сам тако слушао од једног ђака.

— Боже сачувај! — одговори девојче.

— Није, и они верују, као и ми, у Бога — потврди мати.

Он се чудно загледа у обе. Онда пођоше даље.

— То онда други уче да нема Бога! — настављао је старац.

Међу тим дођоше спрам једне леје, засађене самим жутиим цвећем.

— Али канда баш ти Немци уче то! — вратио се старац нешто намргођено на старо а гледао је при том у леју са жутиим цвећем.

— Но не сви, већ само неки научењаци — попусти на то мати.

Научењаци!? . . . Научењаци!? — питаше он забезекнут и стаде скоро укочено гледати у госпу, која се међу тим удубила у леју до обе, што беше засађена самим белим цвећем.

Отац Иринеј обори наједаред очи и не смеде даље о тој теми да говори.

— Хоћете ли мало цвећа? — упита их мало доцније.

— Ја волим цвеће — рече на то девојче.

На његову се лицу указа детиња радост.

— Волиш? — рече он тихо. — Хоћеш ли од овога? — и откиде један струк из леје са жутиим цвећем.

— Не, то не! То не значи добро! — рече девојче, напрљивши усне.

Он је погледа зачуђено.

— Шта!? Жуто цвеће не значи добро?

Старац је мислио, ако значи што безбожно, да одмах поводи све то жуто цвеће и да га побаца вап врта.

Девојче међу тим откине струк камелије из леје са белим цвећем.

Тај бели цвет задене на своје груди, а он је радосно гледаше сада тако закићену, и био је врло весео и радостан.

V

Кад се сутра дан скоро у исто доба отац Иринеј пео уз степену у своју ћелију, на самим степенима дочека га Зорана. Она се смешкала а старац не умеде ово да разуме. Ово дете, које је пред њим до сада увек само озбиљно било, сада га са веселим осмехом чекаше на степеницама.

Кад га девојче спази, сакрије нешто за леђа, што је у рукама држала. Старац се скоро збуни.

— Не дам вам даље! — рече девојче, осмехујући се, и стаде задржавати старца

једном руком. Он није могао још да разуме ову шалу.

Она још држаше руку са цвећем за леђи, смешећи се. Када он застане, она извади киту цвећа иза леђа; по када погледа старцу у његове благе и невинне очи, скоро заборави шта је хтела са тим цвећем. И гле, девојче, које је у заводу све доводило до смеја и све умело да развесели, сада се уједаред збуни и снужди.

Брзо извади струк бела цвећа и место да га даде старцу у руке, баца му га на груди. Овај га збуњено ухвати.

»Шала!« помисли старац, али се још већма збуни.

Она пак као да је сада тек са пуним уверењем осећала у себи непристојност овога чина те брзо слети низа степену у врт до матере.

Истог тога дана у вече, када је на пољу била овладава дубока ноћ, отац Иринеј је ван свог обичаја био на ногама.

Читаво вече шетао се сам по врту а за тим се попео у своју ћелију. У њој одмах поче осећати необичну празнину. Није могао као обично мирно да легне. Поче најзад ходати по својој ћелији. Но доцније му се допадне да отвори прозоре и да гледа у ноћ. У соби није горела свећа.

У мрачну одају падао је слаб одблесак сивих звезда, и сумрачна влажна ноћ са тешким мирисом цвећа од доле из врта запљускиваше чак у најмањи кутић ћелије.

Отац Иринеј под утецајем тога мириса и једва чујног шума ноћи беше се одао неким чудним сними. Више него икада учини му се пријатан и мио тај мирис отуда са леја.

Стајао је наслоњен на прозор и како је гледао у мирну, тиху и мирисаву ноћ, поче га обузмати тајна и за њ са свим нова чежња. Поче нешто желети. Можда сву ту ноћ, тако меку и мирисаву, заједно са оним дугим сенкама са планина, што се пружаху као цинови од манастира чак у доглед, желео је он све у једну киту да оплете, заједно са оним цвећем од доле из врта, и млад и чио да се закити њоме. Да ли је то долазило са те ноћи и оног мириса од доле?

Старац се још већма наже над прозор. Доле не могаше ништа распознати, па ни ону леју са белим цвећем.

За тим се опет лагано привуче на руку и упре своје погледе у празну ноћ и у шуму на брегу, која је у облику полукруга и с лева и

с десна сакривала доњи део неба и трептаве звезде. Са обе те стране чуо се лак шум од лишћа, који се тихо повлачио од једног краја другом.

Бдни старац, који је већ гледао у мрачну могилу, осећаше у себи нове снаге, која у срцу му отимаше неоодољивом снагом маха над њим. Хтеде и он нешто да рекне, да каже нешто у ту ноћ, но на послетку се с детињом радошћу повуче у своју ћелију.

VI

Сутра дан у јутру ухватио је онај несташни ђак најстаријег за рукав и вукао га према прозору, шапћући му нешто.

— Гле, гле! — шапутао је, вукући га до прозора.

— Шта хоћеш?

И овај је шапутао, ма да још ништа није видео.

— Та гле, зар не видиш?

Па се још већма засмеја.

— Та отац Иринеј —

Овај тек сада опази.

Отац Иринеј је са задигнутом доњом хаљином и са црним појасем, којим се опасивао само када је у цркву ишао, са кантом у руци ишао лагано од леје до леје и заливао цвеће. Лагано и смотрено, са нежним дрхтањем старих руку, прилазио је сваком цветку, полако нагињао канту према њему и заливао га.

Онај старији ђак, који је иначе увек био озбиљан пред млађим ђацима, да би га ови као старијег пазили и слушали, и нехотице се поче смејати. Шта више отиде по намесника, дозове га до истог прозора, и покаже му старца, који је још непрестано онако свечано заливао цвеће. Намесник се грохотом смејао, па и куварица, када га виде, па и слуге када чуше за ово — сви се смејали старцу.

Истог тог дана још до по дне, када отац Иринеј изађе из ћелије, у дугом манастирском ходнику чак на крају позна Зорану. Познао ју је по ходу. Сваку је ситницу на њој врло брзо тубио. Кад је спази, он мало застане.

Старац мане прстом према њој, ништа не говорећи.

— Ходите, ходите! шапне јој за тим.

Од неко доба говорио јој је ви.

Зорана, која се удубила у посматрање манастирске околине, а у овај се мах окренула ходнику, мало се збуни. Но ипак се смешила.

— Ходите! Ходите! Волите ли цвеће? — и опет је запитао оним првим речима, и ако је знао да воли.

Она мане главом да воли.

На његову се лицу опет укаже она детиња радост, само сада не више онако непомућена, као оно у врту.

Лагано, скоро на прстима, као да се бојао да га нико не би чуо, уђе старац у своју ћелију, и одмах за тим изађе са великом китом бела цвећа. Опет се онако детињски смешио. И зуби му се при смеју видели, само два напред — као у детета, када му расту.

— Изволите!

И пружи јој читаву киту цвећа.

Девојка као да се и сада збунила. Овака кавалерска понуда од калуђера!

Зорана се маши да извади само један струк.

— Сав, сав вама! — нудио је отац Иринеј.

Она ипак извади само један струк камелије.

— Гле, ви волите само бело цвеће! — чудио се он, и ако је то знао.

— Камелију највећма.

»И ја волим највећма то цвеће!« хтеде он рећи, али му све запе на језику.

Девојче узе онај струк, захвали се и пође.

Калуђер остаде сам и сада не знађаше шта ће са осталим цвећем. Кад ње нестане на крају ходника, он се сада са овом великом китом, коју је сам набрао, још већма збуни него са оном првом.

Кад њезиних корака нестане у крају ходника, он се брже осврте, да ли га ко види, и још брже се упути у свој ходник. Но ипак није умакао.

У стражњем делу ходника са друге стране чуо се загушен кикот онога несташног ђака. Тај је све видео и чуо.

Читав тај дан свуд у манастиру се само о томе говорило, дошаптавало и слатко смејало.

VII

— Хајде са мном, да видиш манастирску шуму! — звао је отац Алимпије, игуман, своју сестричину.

Игуман никуд није сам излазио. Природна лепота око манастира са својим тихим и мирисавим поветарцима отуд из шуме и оно свеже и модро зеленило није имало за њ никакве дражи. Кад је и иначе требало куд послом, он је радије послао свога намесника.

Но сад је са сестричином својом отишао

пored потока све дубље и дубље у кланац, који се сучељавао далеко негде са Венцем. Стаза је водила све на више.

Отуд од Венца дувао је вазда свеж поветарац, покаткад влажан и хладан, јер долазаше из дубине шуме. У сву лепоту ову уткао се тихи ромор потока, и девојче сада осећаше, ваљада први пут, девојачку раздраганост и чежњу.

Непрестано су ишли поред потока, који је подегде стрмо падао преко камења.

Зорана сада ништа није умела да пита свога ујака. Њена природног несташлука нестајаше у овој величини гора и бујном зеленилу.

Када зађоше већ дубоко у гору, крај једног жбуна а под високим бором у хладу, спазе оца Иринеја. Обоје се изненадише.

— Спава — шапне Зорана.

Игуман је такођер пазио да не пробуди старца те се лагано дигне на прсте.

— Јесте — шапне на послетку. — Ваљада се старац уморио — доврши као сажалујући га.

Он је њега звао старцем и то увек »Старче море!« и ако је био врло мало млађи од оца Иринеја.

— Да ли да га пробудимо? — запита Зорана.

— Немој, дете, нека спава и нека се одмори мало!

Па онда пођоше натраг манастиру.

»Старац« остаде опет сам под бором. Камилавка му је била обешена чело главе на бору, под себе је био простро своју доњу хаљину. Лице му се тихо смешило у сну. Једна рука му је лежала опружена од тела а друга му почиваше на прсима, у њој је чврсто држао — белу камелију . . . .

* * *

После вечере истога дана, када се сви разиђоше из трапезарије, кроз отворене прозоре игуманових соба, кроз тихо и ведро вече скоро до у доцну ноћ разлегао се Зоранин звонки глас и весели кикот. Ко би знао, шта је све било у том гласу!

Отац Иринеј се дуго шетао доле по врту међу цвећем и оборене главе суморан слушао и тубио сваку реч младога девојчета. Кад јој је глас јаче зазвонио природном гипкошћу, лакоћом и снагом, претварајући се у тиху песму кроз ноћ, отац Иринеј је дизао главу према

прозору, од куд се у мрачну ноћ просипала светлост. За тим је опет обарао главу и шаптао у себи: Што није моје дете? Но када је опет прошао поред оне леје са белим цвећем, па и кад се вратио у своју ћелију, оканио се те мисли и себе је чврсто уверавао, да то није било могуће.

Кад је легао у постељу, још дуго је осећао онај мирис са леја отуд од доле, дуго му је шумио у ушима онај поветарац са горе а чак на послетку и онај звонки глас са осветљених прозора.

»То није могуће, то није могуће!« шаптао је старац чак доцне у ноћ.

VIII

Сиромах старац престао је да осећа радости овога живота, а за што, то ни сам није знао. Ваљада за то, што их је сада највише почео желети. Престао је осећати и оне болове, што се и нехотице дижу из неке непознате дубљине, као оно још у младости, али после њих долазе часи срећна узбуђења.

Сада тек свом силом уверења увиде, да је са свим остарио, да га је све оставило и неверило, заједно са оним тихим узбуђењима среће и задовољства.

Он се опет тихо и нечујно дизао и одлазио под онај бор, за који као да је везано све, што се догодило са њиме у његову животу. Није се одавао никаквим снима, још мање оним некадањим осећајима под једва чујним шумом ситних му листова. Под њим је он волео лежати још од младости, ваљада за то, што је ту налазио нешто трага од читавог свог живота, који му сада долазаше као нешто започето, недовршено и непромишљено.

Он је био још млад ђакон, кад су секли тај део шуме, где је исти бор. Хтедохе на послетку метнути секиру и на њ, но он их је молио скоро кроз сузе, оберучке обгрљивши бор, молио их је, да му га оставе.

Онога дана, када је игуманова сестра са ћерком оставила манастир, пре њихова одласка, седео је он под њиме.

Седећи под бором за извесно осећаше, како се у њему нешто пореметило. Осећао је, како сада није више са оном старом вољом мећао на себе епитрахил, нити у руке узимао служабник. Шта више опомињао се, када је једном хтео за певницом нешто да покаже оном најмлађем ђаку, како се није могао да прибере;

како је за тим осетио чудну збуњеност, уједаред му је рука задрхтала и није умео да покаже, типик му је испао из руке.

О, како је то тешко, кад се први пут изненада и уједаред осети немоћ, старост и притисак оне непојмљиве силе!

Сада, седећи под бором, осећаше старац то. Ни до сада није полагао никакве велике наде у живот, али му побожност ништа није узнемиривало, никакав насртај себичних жеља ни страсти. А сада све више и више увиђаше и све му јасније биваше, како је у њему нарушена светиња.

Лежао је на трави и суморно гледао кроз ретко грање од бора, који се високо дизао над њим, а кроза њ се по негде једва видео по који део неба.

Знао је, да су већ отишли из манастира.

У руци сада није држао бело цвеће, а лице му се сада више није онако осмејкивало. Он је себе за кратко време уверио, да то није за њега. Као са неким младачким разочарањем гледаше на све, што се у последње време десило са њиме и као оно млад хтеде се за нешто ново ухватити, хтеде у нечему нову потражити забаве и нове наде у живот, но где! осети топле сузе, где му тихо квасе образе. Тек сада поче са свом силом осећати оне споре откуцаје срца, неуредне седе власи и терет свог рођеног тела.

И сада му изађе пред очи читав његов живот у манастиру, и тако му се чинило: време пролази над њим, види га, како тромо, несносно и уморено преко њега греде. И све му то, читав његов живот, долазаше сада као бесмисао. И безбожно једно питање отимаше му се из дубљина: За што? И излазаше му сада манастир пред очи. Чује звоно, исто оно, што звони на часове. Где! сада му долазаше тако несносно, као и оно сунце, што се сваки дан

монотono диже отуд иза брега, за тим преко бедема манастирских и попуцаног манастира у порту, за тим у атар, па у његову ћелију; та му светлост долазаше сада као парче памети, да му расветли његов живот, који му се тек сада чињаше као потпун несмисао.

Изађе му пред очи отац намесник, и он сада тако јасно осећаше да презире тога човека.

»А мој живот?« Некако боно одману руком. Хтеде са болом у души већ све да осуди, али у тај мах отуд од манастира кроз кланац тихо се и свечано разлегаше звук звона, меко се одбијајући отуд од шума, које се високо уздизаху уз планину.

Звонило је на вечерње.

Брзо скочи на ноге и погледа онамо према манастиру.

То звоно га је звало на свакидању његову службу.

У његовој души се поче у један мах верити. Нешто му постајаше јасно.

— Дужност, моја дужност! — рече старац и благо се насмеши, као што давно није.

Сада се сећаше, потпуно се сећаше, шта му је ово звоно за читав његов живот, и детиња веселост обузе старца.

За час се удуби у мисли. Пође...

— Јесте, оно ћемо оставити другима, који долазе, који ће више знати, појмити и урадити, а ми...

Отегнуто, јасно и свечано се разлегаше звук звона свуд по гори и он се сада поново сећаше, шта му је то звоно.

Брзо и весело пође и опет осећаше ону стару срећу, старо спокојство, које наилази на човека, кад потпуно појми дужност...

Читаву ноћ за тим горело је оно кандило, које је палио, да му се опросте греси, а које већ тако давно није горело.

Бошко Петровић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

XVI

8 августа

анас се мајка дуго разговарала са госпођом de Louversy. Никако не могу да погодим предмета разговору им, но тај разговор као да је изменио наше намене. Место тек за четрнаест дана, ићи ћемо сутра. Мајка ми је овај час то са-

општила а као разлог је навела, да смо доста учиниле, да сачувамо своје достојанство. Чело је у ње било веома наоблачено а у госпође de Louversy било је лице са свим преображено, кад сам је видела где излази из собе моје мајке. Па ипак се није међу њима двома десило ништа неугодно, то дока-

зује њихово међусобно понашање. То је понашање предусретљиво, чак и нежно, ма да је на њему жиг неке особене туге. Ја и не желим да продрем у ту тајну, која ме се слабо тиче. За мене је најважније то, да идемо. Признајем, преценила сам своју смелост — не више нема... Од како су отишли господа de Valnesse и њихове сестре, понајвише сам била сама са двоје верених; ја сам била ведар и расположен сведок њиховим састанцима, њиховој љубави, њиховој срећи — ведар и расположен по и очајан сведок. Љубомора је страشان осећај; не само да нам раздире срце, него нас и понижава. Човек осећа не само муку пего и понижење. Рана није чиста, није здрава; увређен понос, мржња и завист продиру у њу па је трују и каљају. Нема зацело страсна срца, које не би ма у какву кобну часу могло осетити тако недостојан осећај; па за слуга и не лежи у том, да човек тога осећаја не може осетити, него у том, да га се грози и да га угуши. То сам ја с божјом помоћи гледала да урадим; но радујем се, што одлазимо.

Обећала сам Сесили, да ћу се вратити у њене сватове, ако се буде венчала овде; но ја мислим, да ће сватови бити у Паризу, а то би ми било много милије.

Господин de Louvercy није јутрос доручковао с нама а не ће ни вечерас доћи на вечеру. Као да је озбиљно оболео. Одиста сам ја већ од неколико дана опазила, да изгледа изнуренији него обично. Жао ми је, што морам отпутовати а не ћу га још једаред видети. По свој прилици га не ћу нигда више ни видети; та он никад не иде никуд од куће а ја се надам, да се више не ћу вратити амо. Кукавни господин de Louvercy! Никад му не ћу забравити, што је учинио мене ради.

XVII

9 августа

Да зле ли ноћи!

До једнога сахата по по ноћи била сам на ногама, пазећи да ми се све спреми.

Баш сам отпустила била своју собарицу на сам хтела да се свучем, кад ми се наједаред учини, да на ходнику неко отвара врата, што стоје преко од мојих; за тим сам разабрала шум лаких корачаја, пуцкање дрвећа и шуштање хаљина на степенима — неко се у потаји силазио низа степене. Изненађена и обузета ни сама не знам каквим страхом, отворим лагано моја врата те доле на најдољњем степену опазим слабу светлост; у исти мах чак до мене до горе допреше испрекидане промрљане речи и угушени уздаси. Нагнем се преко ограда те видим да је то госпођа de Louvercy; стоји у ходнику при

земљи а у руци јој свећа; чело паслопила на врата свога сина па пажљиво слукти. Наједаред отвори врата с највећом предосторожношћу па уђе у собу.

Два или три минута стојала сам, чисто не дишући, кад болан, силан глас, из женскога грла, допре до мене кроз тишину ноћну. Као махната похитам низа степенице па се за час нађем пред врати, која је госпођа de Louvercy била само притворила. Врата су та водила као у неку облачионицу, која је била улаз у собу господина de Louvercy. Облачионица је била са свим мрачна; но кроз портијеру, која ју је растављала од собе, провиривали су подекоји зраци светлости. Тада ја стадох слуктити а срце ми силно стаде ударати у грудих. Госпођа de Louvercy ушла је била у собу. Час по па зајеца а по гласу јој се видело да нешто моли и преклиње. Није јој одговарао ни клет гласак. Мене спонадне ужасан страх; помислим, да се није десила каква несрећа. Скоро непромишљено пођем напред неколико корачаја па без најмањег шума отшкринем мало портијеру. Преко од себе опазим господина de Louvercy; седео је блед и непомичан као аветиња те гледао укочено, без иједне речи, у своју несрећну матер, која је са склопљеним рукама пред њим лежала на земљи а главу своју наслонила о његова колена. Видела сам и велико запечаћено писмо на столу а поред њега дугуљасто сандуче, у које се обично међу скупоцени пиштољи. Најзад промрља господин de Louvercy мукло, са надраженим гласом:

— Жан би био паметније урадио, да је ћутао.

Жан је био некад његов момак, сад му је највернији слуга.

— Еј, сине мој! зајеца госпођа de Louvercy. А ја, зар ја нисам ништа... баш ништа за тебе?

Он је још оклевао; но ја сам видела, како се сагнуо те матер пољубио у чело.

— Опрости! рекао јој је. Овај час лудила прешао је... са свим је прешао, ево ти моје речи!

— Обећајеш ли ми... обећајеш ли ми одиста, слатко моје дете?

Обећајеш ти! Само нека она отпутује... да је више не видим.

— Да... да... то је већ удешено, та ти знаш... отићи ће сутра... још данас!

— И да никад ништа не дозна!

— Никад, зацело, никад!

— А ти иди, мати, па спавај без бриге... Задао сам ти поштену реч... кунем ти се... кунем ти се! Понеси пиштоље, ако хоћеш!

Док су њих двоје стајали загрљени, ја сам брже отишла; попела сам се уза степеница па отишла у

своју собу. Остали део ноћи провела сам размишљајући о свачему.

Кад је свануо дан, отишла сам до мајке и с њом сам се дуго разговарала. Сад ми је могла рећи, за што ју је госпођа de Louvercy молила, да пожури наше путовање; по није било потребно — од ноћас сам и ја знала за то.

Хоћу сад мало да одспавам па ћу онда наставити.

XVIII

Истог дана

Решила сам се на нешто, но моја ме мајка врло дуго и озбиљно одговарала од тога.

— Чедо моје, говорила ми је, ти знаш, да ја нисам у принципу противна романтици... али је ово већ и сувише!... У твојим годинама са твојим лицем, с твојим васпитањем, с твојим имањем удати се за инвалида, то је зацело веома лепо, веома племенито, веома појетично, али искрено признавши, ипак је мало претерано... Па онда допусти ми, чедо моје, кад би се ти на такво што решила у обичним приликама, потпуно слободна и по уму и по срцу, мирно и хладнокрвно, онда још не бих рекла ништа!... Али ствар стоји друкчије... Тек што си доживела разочарање, веома горко разочарање... Мимогред буди речено, не могу да схватим, шта се на једаред преврнуло у глави онога господина... но било како му драго, слатко моје чедо, ти си сад у оном душевном стању, кад човек лако осети да му је суђено нешто, што није за њега, па се онда реши... Не можеш дакле довољно бити предосторожна према првом осећају одушевљења, које можда потиче само из осећаја очајности... Дај барем да причекамо... неколико месеци да причекамо... дај да прође неко време... па ако се та накана покаже да је стална, ако се утврди, добро, онда ћемо видети... Али ја бих се одиста огрешила о своју дужност, кад бих ти дозволила, да под утецајем љубавног свог јада и узбуђења, у које те је довео ноћашњи трагични приказ, стрмоглавце усрљаш у такву авантуру.

То су, у кратко, били приговори моје мајке; ја сам их са своје стране са свим својим уверењем и са свом својом речитошћу гледала да обеснажим.

Без сумње сам ја била мало романтична; но није ли она сама у мени утврђивала то? Није ли она сама то препоручивала као јемство достојанства, па чак и среће?... Истина је, да ми је срце било боно и сломљено; но није ли баш том боном срцу, да би се могло подићи и опоравити, потребно било да се обрне на другу страну, да испуњава велику какву дужност, да се племенито пожртвује? Зар није једино у срећи других могло наћи утехе и забо-

рава, што је изгубило своју срећу?... — Па нисам ја њој затајала своју чврсту намеру, да некад одем у манастир, ако бих била несретна те сама остала у свету; да сравнимо та два пожртвовања, зар није ово, за које ми се сад даје прилика, узвишеније, побожније, привлачније, мање себично, него просто одрећи се живота те као учитељица живети за друге? Дужим чекањем бих можда у питање довела заслугу и добротинство свога поступка; ко зна, да ли не ће господин de Louvercy међу тим опет једаред доћи до таква очајања, као што је било оно јуче-рашње; ко зна, да ли ће онда опет мати његова на време дознати за то те он тога пута не ће подлећи свом очајању? Толико је било сигурно, да би ми чекање отело најбољи део моје награде, радост, коју сам ја изгледала, што ћу тај кукавни свет наједаред из највеће туге видети премештен у ненадну срећу, што ћу ја бити узрок тој срећи и што ћу као анђео светлости улегнути у њихов тавни живот... тај једини час мога живота мораће прошлости, садашњости и будућности дати мира, дражи и утехе од неизмерне вредности.

Добру моју мајку убедише најзад ти моји разлози. Дабогме да је било суза тма божја.

— Еј, јадно моје чедо, прошаптала је напоследку, свет ће рећи за нас, да смо луде.

— То су лудости, одговорим ја, које мора благословити благи Бог.

— Допуштам, потврди моја мајка — али сад има још друга једна тешкоћа, које сам се сетила.

— А каква то?

— Како да се у том споразумемо с матером и са сином?... За матер морам рећи што је истина; кад ми је поверила несрећну страст свога сина, ни за час није дошла на ту — иначе одиста непојмљиву — мисао, да се Вас двоје узмете; зацело и господин de Louvercy не мисли на то... и то служи на част његову здравом разуму... али онда... шта да се ради... Мораћеш им се понудити, мораћеш им се с неба па у ребра бацити у загрљај... То не може бити, кћери моја... то никако не пристоји!

— Али, мајко, кад извесно знамо, да нас не ће одбити?

— Охо, само би још то фалило!... Свакако је то тешко, веома тешко преговарање!

— Повери то мени, мајко!

— За што не? Кад смо и онако до грше већ утопули у то, морамо се и даље давити... Но свакако мислим, да ћеш се најпре обратити матери.

— То се разуме! одговорим ја.

С тога сам овога часа послала собарицу да запита госпођу de Louvercy, да ли могу доћи до ње, па за који час бићу код ње.

XIX

Истогa дана

Госпођа de Louvercy била је код свога сина, кад су јој јавили да желим с њом да говорим, па је одмах дошла горе до мене. Њено лице, једно од најплеменитијих, што сам их игда видела, било је још веома бледо и као да је у страшним душевним мукама те ноћи изгубило сву свежину и сав сјај. Ипак се насмешила на мене, али расејано, као жена, чије су мисли биле на хиљаду миља далеко од мене и од онога, чиме сам ју хтела да изненадим.

— Драго моје дете, рече ми, хоћете да се опростите са мном. Ви сте веома мило девојче... па се радујем, што се смем с Вама опростити без сведока те Вам могу тим лакше рећи, како ће ми тешко бити без Вас и како Вам од свег срца захваљујем, што сте били тако љубазни... тако пуни саучешћа... према нама свима.

Ухватила ме је била за руке, док је то говорила; видела је, како сам ја необично била узбуђена, и осетила је, како дрхћем. Наједаред се на њеним разореним цртама појави нека необична пажња а очи њене потражише моје очи са изразом чуђења и неодређене слутње.

— Госпођо, промуцах ја, прошле сам ноћи била веома непристојна.

Она ми још јаче и још дубље погледа у очи.

— Чула сам, кад сте прошли... за тим сам чула како плачете... мислила сам, да Вам је потребна помоћ... па сам се сишла...

— Знате дакле све? повиче она, задрхтавши.

— Знам све... да — до дна душе сам ганута осећајима, које сам изазвала у господина Вашег сина... веома сам ганута и његовом несрећом... једном речи, госпођо...

Приближила сам јој се нежно.

— Хоћете ли да Вам будем ћерка?

Цело њено тело наједаред задрхће силно; њене разрогачене, зачуђене, скоро залутале очи ни да се макну са мојих, њене полаотворене усне грчевито задрхташе. Са свим тихо промрља:

— Не, то не може бити!

— Хоћете ли, да Вам будем ћерка? поновим ја, смешећи се.

Да чудна ли клика, што тада сађе са њених усана! То беше клик матере — клик срећне матере.

Шта се непосредно после тога десило, не знам тачно; пола сам изгубила била свест а и она је била као ван себе. Стискивала ме је, љубила, звала

ме најнежнијим именима, плакала је, молила се Богу и бркала је Бога и мене у изливима своје захвалности... Еј да дивна ли часа!

Чим је опет мало дошла к себи и нешто се прибала, запита страшљиво:

— Али, благи Боже!... а Ваша мајка?

— Пристаје.

— Хајдемо до ње!

И одвуче ме до моје мајке.

После првих излива радости, који су с обе стране били веома живи, упозорила нас је моја мајка, да би можда било добро да видимо шта мисли господин Рожé.

— Ох Боже! кликне госпођа de Louvercy, кукавни мој Рожé! Све, чега ради се још молим Богу, то је, да не полуди од радости... али идем брже до њега...

Случајно погледавши у прозор опази, да су јој лепе беле власи биле са свим расплетене.

— Како ја изгледам! Помислиће да сам полудела!

Зглади мало косу па се лаким и еластичним кораком као какво младо девојче створи код врата. И одиста као да ју је сјај у очима и веселост на лицу наједаред подмладио за десет година. Већ да изађе из собе, застане па рече, осврнувши се:

— Не ће ми веровати... зацело ми не ће веровати!

При том погледа у мене.

Признајем, да сам једва чекала да ме позове да пођем с њом.

Ту сад поможе моја мајка, која ме ухвати за плеће па ме гурне напред

— Хајде, иди само, чедо моје... кад већ радимо којешта... иди само!

Госпођа de Louvercy узме ме под руку па ме нагло повуче са собом. Док смо се силазиле низа степенице, рекла ми је, пољубивши ме још једаред:

— Да големе ли разлике међу овим часом и оном грозном ноћи!

Отвори за тим врата, што воде у одаје при земљи па ме замоли, да у облачионици причекам за час, онда уклони портијеру па уђе у собу господина Рожера.

Кад сам остала сама у облачионици, наједаред ми је изашла пред очи цела чудноватост и — искрено да кажем — цела, бар привидна непријатност мога положаја. Свега сам се додуше добро сетила, што је могло оправдати мој поступак, што је било необично у приликама, које су ме довеле до тога; јадно стање господина Рожера и то, да он не сме с бојом на среду баш са тога свога стања; говорила сам додуше себи, да су недољиве прилике тако

рећи измениле улоге, које би по реду требали да играмо нас двоје; но ипак сам стојала ту пред његови врати и као источњачка робиња очекивала његово милостиво решење а како баш нисам понизно била расположена, чинило ми се то веома неугодно. И бивало ми је све неугодније, што сам дуже остајала сама и што су ми више дали времена да размишљам, а на то нисам била спремна. Ја сам себи тај приказ тако замишљала, да ће се тачно, живахно и нагло поновити оно, што је било мало час и што ме је онако узбудило... чуђење, клик, одушевљење, усьићење!...

Но место тога прође час за часом; кроз дебелу портијеру чула сам шапутање, поверљив разговор, право правцато разлагање... Сва ми се крв сишла са срца, земља стала дрхтати под мојим ногама, кад се најзад уклонила портијера те сам опазила не баш тужно, али озбиљно и нешто узнемирено лице госпође de Louvercy.

— Ходите унутра, чедо моје! рече ми нежно. Уђем у собу.

Господин de Louvercy био је устао а рањено колено наслонио је био на столицу; његове прте, које су обично показивале горак, саркастичан израз, са свим су биле изгубиле тај карактер; нека озбиљна и готово свечана меланхолија учинила је те се поносито истакле чисте линије; његове очи, заоквирене дубоким плавим колутовима, као да су биле мало влажне. Погледао је у мене па је рекао са свим лагано, као да мора да савлађује узбуђење:

— Госпођице Шарлота, моја ми је мати саопштила, какав осећај небеске добротe Вас доведе амо... Да нисам богаљ, као што јесам, видели бисте ме пред Вашим ногама... Међу тим ја не примам Ваше жртве... али уверење, да је Вама у опште дошла та мисао, довољно је, да даде мом животу утехе и дражи... довољно је, да разбуди у мени најдубљу... најнежнију захвалност, која ће Вас свугде пратити, која ће Вас вазда благосиљати!... А сад Вас, госпођице, молим, да не одуговлачите искушење... које одиста превазилази снагу слаба човека... пустите да останем при оном, на што сам се решио и што ми налаже част; више ћете ме онда ценити... Још једаред: хвала Вам... и с Богом остајте!

Наклони ми се као у опроштај.

Мати његова тихо је плакала.

Ја му се приближим неколико корачаја па му слободно пружим руку. Он је ухвати и жестоко стисне.

— Боже! рече онда тихо.

За тим ме је дуго гледао.

— Опростите, госпођице, не могу да нађем речи... моје је срце тако пуно, дух ми је тако збуњен... тако сам брзо из најдубљег ада премештен у небо! Но дајте бар да Вам докажем, како сам мало час био искрен... како се бојим да ћу на зло употребити великодушност Вашу, одушевљен нагао осећај... Промислите се неко време... ја Вас молим. За неколико месеци... за годину дана на пример... ако останете при својој намени, ако се већма него данас не узгрозите своје велике жртве... онда добро, онда је примам... Но докле ми дозволите, да Вас решим сваке обвезе, да Вам вратим потпуну Вашу слободу.

Како је задржао био моју руку у својој, нисам му је тек требала пружати, да потврдим наш уговор, којим као да је госпођа de Louvercy била веома задовољна, по свој прилици јер се надала — а можда и с правом — да ће тај уговор проћи као многи други модерни уговори.

Ја сам просто одговорила:

— Како хоћете, господине, али ја се не ћу променити... До виђења... после... јер се надам да не ћете навалити да ја и мајка одмах путујемо... Свакако ћете нам одобрити, да на неколико дана одложимо пут.

Смешећи се мане он главом па ме пољуби у руку. За тим ја и његова мати изађемо.

Кад је моја мајка чула за резултат тога преговарања, изјавила је, да је понашање господина de Louvercy било са свим часно и коректно. И ја сама мислим сад, да би ми било жао, да је чинио онако, ма да сам у први мах била увређена, што се он тако слабо жури, да ме раширеним рукама дочека и одговор ми даде. Захвална сам му, што оклева и што се колеба, ма да, кад боље промислим, осећам, да унутри више лежи, но што ми је рекао: Да, без сумње се боји, да у своју корист употреби романтично одушевљење, што би му доцније можда дало повода да се каје; но страх га је и да прими рањено срце, које још није залечено и које можда никад не ће ни оздравити. То ми изгледа сигурно, да је моју наклоност према господину d'Éblis бар наслутио. Није ме дабогме смео за то питати, но ма како да ће то бити тешко, ја ћу му кад тад дати рачуна о том, а како је човек од части, биће са мном задовољан... Да, ја му нудим рањено срце, раскрвављено срце, али је то ипак одано и верно срце.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

У Равени је једнога вечера јануара године 1821 лорд Бајрн прочитао талијански превод немачког једног спева, који га је тако силно узбудио, да је још око по ноћи на хартију ставио своје осећаје о „величанстеној и узвишеној“ жалосној игри „Сафи“. Био је изненађен и очаран, што у овајлије налази такву савршеност те с тога стаде прорицати: Грилпарцер! Ђаволско име, али ће човек морати учити изговарати га. А ко је то? Ја га не познајем, али ће га познавати векови!“ Такав исти силан утецај, као у страшног генијалнога песника, изазвала је „Сафа“ чак и Лудвига Берне, позоришног критичара, који је тако наклоњен био подругљивој негацији. Већ после „Прабабе“ назвао је младога Грилпарцера „дивним и духовитом песником“ а реферат о „Сафи“ не уме боље да заврши но тим, што свим другим књижевницима онога времена одриче песничко име и вели, да има само један: „Грилпарцер је песник“. Берне је спадао међу оно мало самосталних људи, које није побунио слабији успех доцнијих драма Грилпарцерових у Немачкој; кад је јануара 1829 издао скупљене своје критике, само је Грилпарцерово име са поштовањем споменуо у предговору и он је први гласно довикнуо свету, да су срамни притисак цензуре и све, што је с њим стајало у свези, „Грилпарцеровој, лепој, убавој, девичанској музи, тако бешчасне неправде нанели, „да би човеку срце могло пући од сажаљења“. Још године 1836, кад се Грилпарцер бавио у Паризу, осећао је велики полемичар, о којем је Грилпарцер једаред рекао: „Кад се тај Берне препире, има у њ нечега, што опомиње на Лесинга“, исто онако живо према Грилпарцеру, дивио му се и болело га је, што види, да се недостојно награђује толики дар; од његове наздравице *au plus grand poëte de l'Allemagne* побегао је до душе страшљиви трагичар, но опажа се, како му је годило, што га по заслуги цени знаменит човек.

Доста је већ песнику закерањем критике загорчен био успех „Прабабе“, који је у публице свуд био неоспоран; но утешио га је његов верни саветник Шрајфогел те се Грилпарцер одрекао сваке јавне обране, него се шта више решио, да новом продукцијом докаже де му не треба ни аветиња ни оцеубица на да изазове ефекат. Назори о свету у „Сафи“ пису

у главном мање мутни, но назори у „Прабаби“, али у избору средстава, који ће том схватању живота дати на позорници, од своје се воље драматичар најстрожије уздржавао. Од 1 до 25 јула 1817 у непрекидну низу вредна рада постаде трагедија песнице са Лезба, на неколико месеци после опојног успеха разуздана првенца одрекао се млади песник свију добрих страна шарене, романтичне радње, како би облика дао градиву по старински одређену и просту. Јогунасто је одабрао тему, која је драматизовању мал те не само тешкоће стављала на пут, двоструко смело, јер чисто изазива упоређење с „Ифигенијом“ и са „Тасом“. По рођеном намишљају лишен сваке друге помоћи, подухвата се песник од двадесет и шест година, да ле лепом мером и господственим држањем, силом мисли и класичним језиком спеву свом помогне да победи. У бурној је младости Гете написао био свога „Геца“ и „Вертера“, међу тим је то време лежало за њим о читаву дванаестину година, кад је, као зрео човек, у вечитом граду своју Ифигенију салио у њен вечити модел; са свим се постепено он преображавао од вијоглава занесењака до сталожена мудраца, у класичној је околици створио своје класично дело. Ништа од свега тога није било на руци Грилпарцеру, па ако је смели његов намишљај имао успеха, то је он за тај успех могао рећи хвалу ле сјајну дару.

Свакако ваља опазити, да је Грилпарцер у „Сафи“ захтевима аристотелскога канона о три јединства исто тако тачно одговорио као Гете, шта више, док се у „Тасу“ декорација чешће мења, у „Сафи“ је сцена вазда на истом месту, јединство места је по том још тачније одржано него у Гета. Човек би чак смео затврдити, да „Сафа“ по најстрожијој одређености и усредсређењу радње надмашава ако не „Ифигенију“ а оно за цело „Таса“, јер се Леонорине маличне, уз то више за шаљиву игру но за озбиљну драму згодне сплетке, при свој својој важности за главну радњу, више повлаче поред исте но што унутрашње припадају трагичном конфликту. А тек јединство времена, које већ у наглom току „Прабабе“ сачињава важан моменат, тако је изврсно зауздано у „Сафи“, као можда само још у „Валима мора и љубави“; но чак и онде расветљују два

дана процват и пропаст љубави, а овде се цела радња свршава за двадесет и четир сахата. Краткоћа времена у сва три дела служи на то, да се разјасне психолошки процеси, који јуре један за другим, но не тако, као да би краткоћа времена била услов, да се ти процеси убрзају — то би био недостатак у техници — него су конфликти шта више тако вођени, да за кратко време морају пробити те натраг дејствујући гоне лица у брзу тумулту крви наред а отуда резултује битан добитак за уверљивост целокупнога утецаја. Специјално „Сафи“ та три јединства вештином песниковом постају наслоп, а не преграда.

У „Прабаби“ је захтев јединства радње свакако исто толико бачен у запећак као толико и толико пута у Шекспира; напротив је јединство времена дотерано управо до врхунца, јер догађаји на позорници једва ако много брже долазе један за другим него на јави. И позорница остаје кроз четир чина непромењено велика дворана са својим страшним успоменама; било је потребно много техничке вештине, да се свака промена декорације избегне до последњег чина, где такве промене онда никако више не буне, шта више отклањају монотонију и изазивањем нова расположеја не дају да олабави интересовање, чим се већ даје погодити шта ће доћи. Мали број лица у „Прабаби“ узет је за љубав томе, што се појављује аветиња; из истог се обзира и споредна лица (капетан, војник, кастелан) морала насликати што блеђа, да не би сувише живо опомињали на свет ван замачких зидова и на свакидашњост и да не би тиме ослабили, шта више и уништили тајанствену чаролију, што као мора пада на слушаоачеве груди. Што у „Сафи“ има још мање лица, узрок је то, што је песник тежио да прилике буду што простије и јасније; доцније је Грилпарцер доказао (пре свега у „Огокару“) толико пута, да као драматичан војвода уме и веће масе да савлађује, да њима управља и да их разборитом диспозицијом доведе до победе У „Ифигенији“ и у „Тасу“ има у сваком по пет лица а то је број, без којег се та градива нису могла обрадити. Дивимо се при том великој вештини у извођењу призора и чудимо се како се са тим минимумом лица драмски може изаћи на крај, но ма како да је јак тај осећај кад се пресуђује прочитано, при слушању и гледању се то осећа пре као недостатак него као добра страна, као што је у опште позорнични ефекат оба комада слабији. Тавридски какав ратник или нижа која свештеница, какав баштован у војводе или који кавалир његове свите веома би на позорници придонели да слика већма оживи, јер ништа није баш

ту потребнија него оно, што изгледа излишно. Сваки карактер мора у организму драме имати да испуни своју функцију, тако да би остала празнина, кад би се он уклонио, но његова потребност не сме у очи упадати, тако да и нехотице одмах себи дајемо рачуна, на што мора то лице бити ту; не треба сувише да се истакне и позна оно, што је песник намишљао и смерао, иначе то осећамо као извештачено, направљено. Песничко дело мора на природу мало бити налик и у томе, што, као што природа своје смерове не тежи да постигне свагда најкраћим путем и са најмање снаге, него лако-мислено оберучке баца семе, од којег се потроши тек најмањи део, и овде влада неко обиље, којим се голи скелет драмског обриса тек облачи у свеже месо живота. Само тако може са позорнице убеђивати као сам живот.

С тога Грилпарцер није, као што би био могао, своју драму извео ле са четир лица, са Сафом, Мелитом, Фаоном и старим слугом. Да би се отклонио утецај хладноће и празнине, пре свега је уплетена фигура Евхарите, од безименога слуге у првом нацрту постао је карактеристични лик Рамнеса а у последњем чину јавља један сељак, да су бегунци ухваћени; та се приповетка могла свакако доделити и Рамнесу, но за то је намерно уз дотадашњих пет улога створен био нов лик, како би се пред крај још освежило цело. Сафине робиње и робови, као и народ са Лезба излазе пред нас, живо учествују у свему, што се збива, а њихово држање према песници придонеси уједно те се боље разјашњава карактер господарице, којој толико љубави и поштовања не указују зацело без разлога. Што се у обе трагедије Гетове, с којима се тако често срањивала Грилпарцерова „Сафа“, на позорници узалуд тражи, тога има у „Сафи“: задак живота, од којег могу одударати ликови напред и који нам уједно те ликове разјашњава. Где осим носилаца радње пролети још један или још неколико ликова, који само са једним делом свога бића учествују у ствари, то појачава илузију, да човек види одсек из јаве; свакако Гете није хтео ни да изазове такву обману; њему је било доста, да у одабраним стиховима образованом свету прикаже интимне душевне прилике; но позоришни песник, чије дело не треба да припада тајвој академској вештини за гурмане него ваља да ухвати корена у широким слојевима, не ће смети презрети такву помоћ. Човек мора поштовати Гетов геније, но мора ипак рећи, да на публику, која се не да застрашивати литерарним ауторитетима, позорнична драма „Сафа“ куд и камо већма утиче, него „Ифигенија“ или „Тасо“.

ма као драма за читање, и заостајала за њима. Да то свуда са потребном јасношћу изађе на видело, није дала кардинална једна заблуда, у коју су упали готово сви критичари и из које се онда са свим на неправди сковало оружје против „Сафе“. Над Грилпарцеровим животом лебди особена судбина; свуд онде, где би други наишао на најрадосније

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

И ЈОШ ЈЕДАРЕД БОСНИЋ И СЕНТОМАШ

Ја сам из ратног табора на Перлезу после битке на Ечки отпутовао за Карловце 1 (13) јула 1848. Путовао сам одавде по налогу патријархову по Шајкашкој и обишао Чичин табор и Сурдучкога главни квартир у Чуругу. А 8 (20) јула приспем опет у табор код Перлеза. Ако сам навео, да сам 3 (15) јула имао састанак са Сурдучким, онда признајем, да сам погрешно у дану, и да је то било на дан 7 (19) јула, међер два дана после нападаја Сурдучкога на Фелдварац. И онда је са свим правилно, да је — кад сам с њиме обишао бојиште јужно од Фелдварца — неколико лешева лежало још неукопаних. У дану сам погрешно из разлога, што сам мој дневник из тих дана при паду Сентомаша на дан 22 марта (3 априла) 1849 заједно са целим мојим пртљагом и прибором изгубио. Но догађаји, о којима причам, они су исти.

Али сад крупну једну да исправим, која се подвукла у разлозима г. А. Ђукића а можда и у разлозима покојнога Судучког.

Прва битка, први непријатељски нападај на Сентомаш био је на дан 28 јуна (10 јула) 1848 године, а не, као што то бих двојица тврде, на дан 2 (14) јула 1848 године.

28 јуни (10 јули) записан је као дан првог нападаја на Сентомаш у мојој књизи „Из живота —“ по изворима Пере Биге; тај дан је означен и у књизи Новака Голубског у његовим „Успоменама“. Ево како пише овај очевидца и саучесник оних догађаја у својој књизи на страни 22 и 23:

„Наскоро носле овог несретног догађаја наста код нас изненадна радост и весеље. 27 јуна (9 јула) 1848 дође нам у Сентомаш ц. к. лајтнант „Тодор Боснић, народни капетан и ц. к. лајтнант „Прњаворац са једном компанијом Граничара и са три топа.

повлађивање, дигла се против његових дела нека сумња, која у самом комаду или није била никако или бар веома мало основана, те му није дала да дође до потпуна признања; одиста не би било чудо, да је сам Грилпарцер с годинама подлегао оној мрачној вери у судбину, коју су неки мислили да већ у том обиму налазе у „Прабаби“.

„По том нам Боснић прочита црномоћ од Његове Светости Патријарха, Јосифа Рајачића, којим га оставља за команданта над целом војском, која се сад налази у Сентомашу. Сви га поздрависмо радосно и с одушевљеним ускликом

„Живио Боснић! Живио Патријарх!“

„За тим одмах онога дана обиђе Боснић са буљубашама са Јашом Добановачким и нас више Сентомашана све шанчеве и позиције. Кад је све прегледао, заузео је одмах са својим војницима најопаснију позицију од врбашке стране.

„Боснић нам је баш у добри час дошао, јер одмах сутра дан после његова доласка

„дана 28 јуна (10 јула) 1848

„за јутра око 7 сати ударио је непријатељ на Сентомаш са великом војском са три стране, и то: на шанац од новосадске стране на Францовом каналу; од бечејске стране на шанац код воде Криваје; и на шанац на води Криваји од фекетићске стране. „А на позицији од стране врбашке није се, хвала Богу, овај пут непријатељ ни показао.“

Ово су речи Новака Голубског.

Да је тих дана ц. к. капетан и народни полковник Сурдучки дошао у Сентомаш и да је он битком управљао, зар то не би био старина Новак уписао у књигу?

О, људи божји! Тек је 46 година од оних догађаја овамо. Ено живих људи још у Сентомашу, па нек они сад своју прозборе!

И мени је стало, да истина избије на површину. Ако је доиста био 28 јуна (10 јула) 1848, на дан битке, Сурдучки лицем у Сентомашу, онда нека је његова слава! Али ако не, онда оставимо Тодору Боснићу ту неузелу славу!

У Бечу 23 августа 1894.

Јов. Ст. Виловски

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јован Протић из Земуна јавља, да је „накупио, средно и свезао“ „низ сличица из свакидањег живота сеоске интелигенције, онако нацртане и описане, како их човек слободним оком гледа“. Сличице те, које „нису ни мало особитога значаја, јер нити је дошло до двобоја, нити је ко можда из какве неодољиве љубави скочио у сеоски бунар, нити је најпосле можда до бракоразводних парница гдегод дошло“, чине свака за себе „неку целину“ а све скупа су онет целина, нису до сад штампане још нигде а изнеће до десетак штампаних табака. Општи натпис биће: „Сличице из сеоског албума“. Књига ће бити готова за четрнаест дана а претплату — 50 новч. — ваља слати писцу у Земун. — Протић је пре три године под натписом „Листићи“ прибрао своје доондашње слике са села и ми смо о тим сликама у 24 броју „Јавора“ године 1891 казали своје мишљење. Надамо се, да ће нам и ове нове слике доказати, да је Протић веома вешт фотограф сеоских прилика.

— Професори у новосадској српској великој гимназији Благоје Бранчић и др. Ђорђе Дера довршили су и српско-мађарски речник те је изишао недавно из овдашње манастирске штампарије. Цена му је 4 фор. а. вр. Ко пак купи и један и други речник, добија оба за 7 фор.

— Земунско „Ново Време“ доноси у 100 броју од ове године у подлиску приповетку с натписом „Мирина осветница“ а у лиску приповетку с натписом „Црвена ружа“. Ни под једном није назначено, да су то преводи с немачког, којима су оригинали изашли у 622 броју берлинскога недељника „Das Echo“ и то прва с натписом „Myras Rächerin. Aus dem Englischen von G. Blumenreich“ а друга с натписом „Die rote Rose. Eine Reminiscenz von T. Szafrański“.

— У Шарлотенбургу крај Берлина умро је пре неки дан највећи савремени физичар, професор Лудвик Фердинанд Хелмголтс. Покојник се родио год. 1821 у Потсдаму. Од године 1871 до 1888 био је професор физике на свенаучишту у Берлину а године 1888 примио се управе физикално-техничког државног завода у Шарлотенбургу. Већа су му и важнија дела: „О одржању снаге“, „Ручна књига физиолошке оптике“ и „Наука о гласовним осећајима“.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Блодекова оперица „V studni“ приказана је пре неколико дана у Бечу први пут у „Theater an der Wien“. Сви су бечки критичари очарани том простом, милом оперицом и хвале је до неба. Само се неки „Deutsches Volksblatt“ нашао те ни више ни мање него одриче оригиналност Блодекову делу. Но колико се референт тога листа разуме у музици и историји јој, види се по том, што међу осталим

истиче, како Блодеков интермецо „сумњиво подсећа на Маскањија“, а не зна јадник, да је Блодек лежао у гробу, кад Маскањи још није ни сневао, да ће икад написати и једну ноту а немо ли интермецо. Није онда чудо, што тај вајни референт композитора, који је умро још пре двадесет година, васкрева из мртвих, говорећи за њ да је био изазиван и четир пута изишао на позорницу. Бадава, што ти и ти Немци могу каткад да буду „gründlich“, то више нема!

— Перец Галдоц, славни шањолоски драматичар, довршио је нову гламу у четири радње. „Крај“, тако пише тај драматичар, „потписао сам под комад. И одиста је то крај. Не само крај комаду, него и крај мом животу — као књижевник. Нисам већ више дорастао обманама и узбуђајима свога позива те чезнем за миром. Не ћу више писати ни за какво позориште, не ћу више да гледам никаква позоришта, не ћу више ни да чујем што за какво позориште. Крај сам написао, крај је и благо мени те је крај.“

— У Берлину је пре две недеље отворено ново т. зв. Шилерово позориште. Давали се том приликом Шилерови „Разбојници“. Позориште је било дупком пуно и живо се таштало приказивачима.

С М Е С И Ц Е

(Шта је коњска снага?) Многи данас знаде, да се јачина парних машина мери коњским снагама, а међу тим мало ће њих знати, шта управо то значи: „коњска снага“. Енглез Џејмс Уат (James Watt) први је дошао на ту мисао, да сваку механичку снагу мери коњском снагом, која се у науци обележава са 75 килограм-метара за једну секунду т. ј. таква снага може 75 килограма за једну секунду дићи један метар у вис. У истину пак средња снага коњска не може толико изградити, јер новијим испитивањем, што је пробано са 250 коња, може један коњ тек 80 килограма дићи један метар у вис за једну секунду. А како се дошло до те неосноване белеге, казује се ово: Једна од првих парних машина, што је Уат конструјишао, имала се употребити у пивари у Witbread-у у Енглеској, да креће један шмрк, на ком су дотле коњи радили. Па како је било уговорено, да машина има свршити то и сад, што је пре свршивао један коњ, пивар је одредио на овај начин, колико то мора. Упрегао је јаког коња па да шмрк вуче воду, али је коња шибало и пуних осам сахата терао да ради, докле год није са свим малаксао, и тако је његов шмрк извукао два милијона килограма воде. Кад се узело то на рачун, наравно изашло је, да коњ дигне за једну секунду један метар у вис терет од 75 килограма; али тај је успех постигнут у са свим неobicним приликама те по томе никако не би требало да је то узето за основ техничком мерењу, па ипак је тако узето и по томе је створен појам о „коњској снази“.

М.

САДРЖАЈ: Песништво: Имао сам... * * *. Бело цвеће. Дневник једне жене. — Књижевност: Гриларцорова „Саза“. — Књижевна полемика: И још једаред Боснић и Сентомаш. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности. Смесице.